

ZÖLDTERÜLETEK BUDAPESTEN

CSAPÓ TAMÁS – BARANYAI GÁBOR

GREEN AREAS IN BUDAPEST

The green areas play a very important role in the cities and they operate as separated functional areas. Of this role mainly have ecological, aesthetic, sanitary aspects.

The green areas of Budapest in the past two decades reduced. Nowadays only 21.6% (11334 hectares) of the whole territory of the Capital is green area. The decrease primarily resulted from the decline of natural green space, but significantly reduced the amount of green space built on the sports field, too. The primarily case of this process is the functional change of the land use. At the present, there are shopping malls and houses on the former green areas.

The vast majority of Budapest green areas are natural green space, especially in forest. The most typical uses of man-made green areas are sport fields and cemeteries.

Geographical location of green areas is extremely uneven in the Capital. On the Buda side, due to the large forest cover is much larger than Pest. In particular, there are high proportion of green spaces at I, II. and XII. district, low in densely populated area of city centre, on the other hand.

BEVEZETÉS – A ZÖLDTERÜLETEKRŐL ÁLTALÁBAN

A II. világháborút követően mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban elsősorban az építészek, településfejlesztők- és tervezők különítették el és használták a városi zöldterület fogalmát. Az elkülönítés alapja a területhasználat volt. Az 1990-ben elfogadott német területhasználati rendelet nem sorolja a városi zöldterületekhez sem a vízfelületeket, sem az erdőket (KRATKE 1995). Hazánkban a 253/1997 (XII. 20.) Kormányrendelet rögzíti a városok terület-felhasználásának különböző funkcionális kategóriáit (OTÉK). A fővárosra vonatkozó terület-felhasználási kategóriákban a zöldfelületi területek és természetközeli területek együttesen jelentik a zöld-, vagy más szóval szabadterületeket. A zöldfelületi területek a városi parkokat, közparkokat, szabadtéri sportterületet és egyéb kondicionáló zöldfelületeket, a természetközeli területek pedig turisztikai erdőt, védőerdőt és cserjés-gyepes-ligetes területeket jelentik. Ez alapján a 2011-ben elfogadott Budapest városfejlesztési koncepciója 8639,3 hektár városi zöldterülettel számol, ez a főváros területének 16,5 százaléka.

A településföldrajznak a városföldrajzi kutatásokkal foglalkozó jeles művelői sokáig nem foglalkoztak a városi zöldterületekkel. A városok funkcionális szerkezetét feltáró munkákban nem jelent meg a zöldterület önálló övezetként. Csak a 20. század utolsó évtizedeiben – döntően a szabadidőnek, a rekreációnak és a sportnak megnövekedett jelentősége miatt – kezdték önálló funkcionális övként megfogalmazni és elkülöníteni a városi zöldterületet, elsősorban a német városföldrajzi kutatásokban. A német városföldrajz városi zöld- és szabadterületeket említ, melyhez az erdőket, a mezőgazdasági területeket, a vízfelületeket, a temetőket, a városi parkokat, a zoológiai- és

botanikai kerteket, valamint a különböző sportterületeket sorolja (ZEHNER 2001). A hazai településföldrajz jeles szakemberei településmorfológiai kutatásaik és tanulmányaik során a magyar városokban többnyire négy funkcionális övet különböztettek meg, de a zöldterület nem volt közöttük (MENDÖL 1936, BULLA – MENDÖL 1947, LETTRICH 1973, BECSEI 1983, WALLNER 1958). A városi zöldterület, egy 81 vidéki magyar városa kiterjedő településmorfológiai kutatás eredményeképpen, nem sokkal az ezredfordulót követően került bele a magyar településföldrajzos közgondolkodásba (CSAPÓ 2005A, 2005B). Magyarországon a városlakók – különösen a közép- és nagyvárosokban élők – számára a rendszerváltozást követően felértékelődtek a városi zöldterületek. E jelenség mögött a megnövekedett szabadidő, az aktív mozgással párosuló egészséges életmód iránti igény fokozatos elterjedése és a nagyvárosi népesség egy jelentős részére jellemző jövedelemnövekedés állt, mely Budapesten fokozottan érvényesült. A városi zöldterületek legfőbb feladata, szerepköre tehát az, hogy lehetőséget adjon, teret biztosítson mind a városlakók, mind a városba látogatók számára a rekreációra, pihenésre, sportolásra, kikapcsolódásra és minden olyan tevékenységre, amely az ember lelkét és testét feltölti és felüdíti (BARANYAI – CSAPÓ 2011).

A városi zöldterületek fogalma a településföldrajzban tágabb, mint a településrendezésben, hiszen a zöldfelületek (városi parkok, közparkok és szabadtéri sportterületek), valamint a természetközeli területek (erdők, cserjés-gyepes-ligetes területek) mellett beleérti az összes sportterületet, a strandokat és fürdőket, a temetőket, állatkerteket és vidámparkokat és a városokban található vízfelületeket is. Vagyis mindazon természetes, vagy épített környezeti elemet, amely alkalmas arra, hogy kielégítse az embereknek a hasznos és aktív szabadidő eltöltésével kapcsolatos különböző igényeit.

A zöldterületek hatása jelentős a településekre. Környezetvédelmi, ökológiai, környezet-egészségügyi, esztétikai és használati szempontból fontosak, hozzájárulnak a településkép, a beépítések harmonizálásához, illetve a városökológiai adottságok (mikroklima és komforttényezők), a lakossági közérzet, a környezet minőségének és a településesztétikai adottságok javításához (BARANYAI – BALOGH 2010).

Sok esetben hajlamosak vagyunk szó nélkül elmenni mellette, de életminőségünk és komfortérzetünk meghatározó tényezője a környezetünkben található vegetáció. Természetesen hatása függ mennyiségétől és minőségétől egyaránt. A növények szolgáltatják a magasabb rendű élőlények számára a nélkülözhetetlen oxigént. A települési növényzet szerepe ennél is tovább terjed, hiszen a lokális térben folytatott intenzív antropogén tevékenység fokozott szilárd és gáznemű káros anyag (por, gőzök, gázok) kibocsátással jár. Ezek elsősorú közömbösítői a településeken élő növények, közülük is a fákat kell megemlítenünk (REICHHOLF 1999).

1. A ZÖLDTERÜLETEK VÁLTOZÁSA BUDAPESTEN

Az 1986-ban elfogadott fővárosi rendezési terv mellékletében szereplő területhasználati helyzetelemzés szerint Budapest területének negyede (25,1%), 13180 hektár szá-

mított zöldterületnek, településmorfológiai értelmezés szerint. A 2005-ös rendezési tervben már csak 12197 hektár, a főváros területének 23,2, míg a legújabb, 2011-ben készített Budapest városfejlesztési koncepciója szerint a főváros területének 21,6 százaléka (11334 hektár) a zöldterület. A fentiek egyértelműen mutatják, hogy a zöldterületek nagysága, és ezzel együtt aránya a rendszerváltozás előtti időszakhoz képest jelentősen csökkent az elmúlt negyedszázadban mintegy 1846 hektárral, 14 százalékkal.

A csökkenés elsősorban a természeti zöldterületek (erdők, cserjés, ligetes, gyepes területek) fokozatos beépülése, illetve az épített zöldterületek (temető, parkok, fürdők, sportpályák) megszüntetése és azok funkcióváltozása miatt történt. Sajnálatosan a természeti zöldterületek nagysága csökkent jobban, ez tette ki az 1840 hektár több mint 2/3-át. Főleg a turisztikai erdők estek áldozatul a város beépített területének, döntően a lakóterület terjeszkedésének. Ez a folyamat leginkább Budán, a II. III. és a XII. kerületben érhető tetten, a hegyoldalakra felkúszó lakóházak kapcsán. Jelentősen csökkent a cserjés, ligetes, gyepes területek nagysága is a külső, elsősorban a pesti oldal keleti és déli kerületeiben, ahol ezekre a területekre bevásárlóközpontok, hipermarketek, logisztikai központok, ipari parkok, vagy elvéve lakóépületek épültek. A természeti zöldterületek közül egyedül a vízfelületek nagysága és aránya nem változott. Az épített zöldterületek közül leginkább a sportpályák területe csökkent. A rendszerváltozás óta közel 120 különböző, zömmel szabadtéri sportpálya és sporttelep szűnt meg, nagyjából annyi, mint amennyi ma van. A felszámolt sportpályák nagy része az ipari területek visszaszorulásának az áldozata, hiszen leginkább a különböző cégek, vállalatok, vagy laktanyák sportpályái szűntek meg. Egykori területükön többnyire funkcióváltás történt, de még mindig van néhány olyan felszámolt katonai sportpálya, amely rozsdaovezetnek minősül (pl. egykori Stromfeld Aurél laktanya, Bolyai Műszaki Kar). Leggyakrabban lakóparkok létesültek a felszámolt sportpályák és sporttelepek helyén, erre példa a Juharligeti lakópark Újpesten, az Attila utcai pálya helyén, vagy a Gergely utcai lakópark Kőbányán, a Gergely utcai sporttelep helyén. A funkcióváltások során, több helyen bevásárlóközpont épült sportterületen, mint pl. az újpesti Tesco hipermarket a Váci úti sporttelep helyén, és a kispesti KÖKI Terminál a Lehel utcai sportpálya helyén. Néhány esetben ipari park létesült egykori sportpálya területén, ez történt Óbudán, ahol a Gázművek sporttelepén található a Graphisoft Ipari Park. Előfordult az is, hogy irodaház vagy oktatási intézmény épült korábbi sportterületen. Az előbbire példa Józsefvárosban a Vajda Péter utcai sportpálya, az utóbbira Lágymányoson a MAFC pálya, ahol ma egyetemi kollégium van. Végül mintegy fél tucat esetben történt ugyan változás, de az új funkció révén is zöldterület maradt az adott terület. Ez történt például Krisztinavárosban, ahol a Csörsz utcai pályák helyén alakították ki részben a Gesztenyés kertet, Pesterzsébeten pedig a volt Volánbusz pálya helyére épült fel a Jégcsarnok.

A fürdők közül csak néhány zárt be a fővárosban, mint pl. az újpesti és a pesterzsébeti. Az előbbi helyére hamarosan egy új városi uszoda épül, de az utóbbi a mai napig rozsdaovezetként, lepusztultan áll. A rendszerváltozás óta öt temető szűnt meg Budapesten. Közülük négyet bezártak, temetések már nincsenek, de a temetőket nem számolták fel. Ide tartozik a nagytétényi- és a pesthidegkúti temető, valamint a pest-

szentlőrinci izraelita- és a rákosligeti román katonai temető. Az egyetlen ténylegesen felszámolt pestszentlőrinci temető helyére áruház épült.

A felszámolások, bezárások mellett az elmúlt bő két évtizedben néhány új zöldterületnek minősülő létesítmény is létesült, illetve régebbiek teljesen megújultak. Teljesen új kialakítású Újpesten a Ramada Resort Aquaworld élményfürdő, Kőbányán az Újhegyi uszoda, Újbudán az eXbox Élménypark, a régi sportcsarnok helyén épült fel a Papp László Sportaréna, Ferencvárosban az új Albert Flórián Stadion. Összesen mintegy 20 új műfüves, zömmel edzőpálya újult meg az elmúlt években, több tucat új játszótér épült, s közel 150-et újítottak fel.

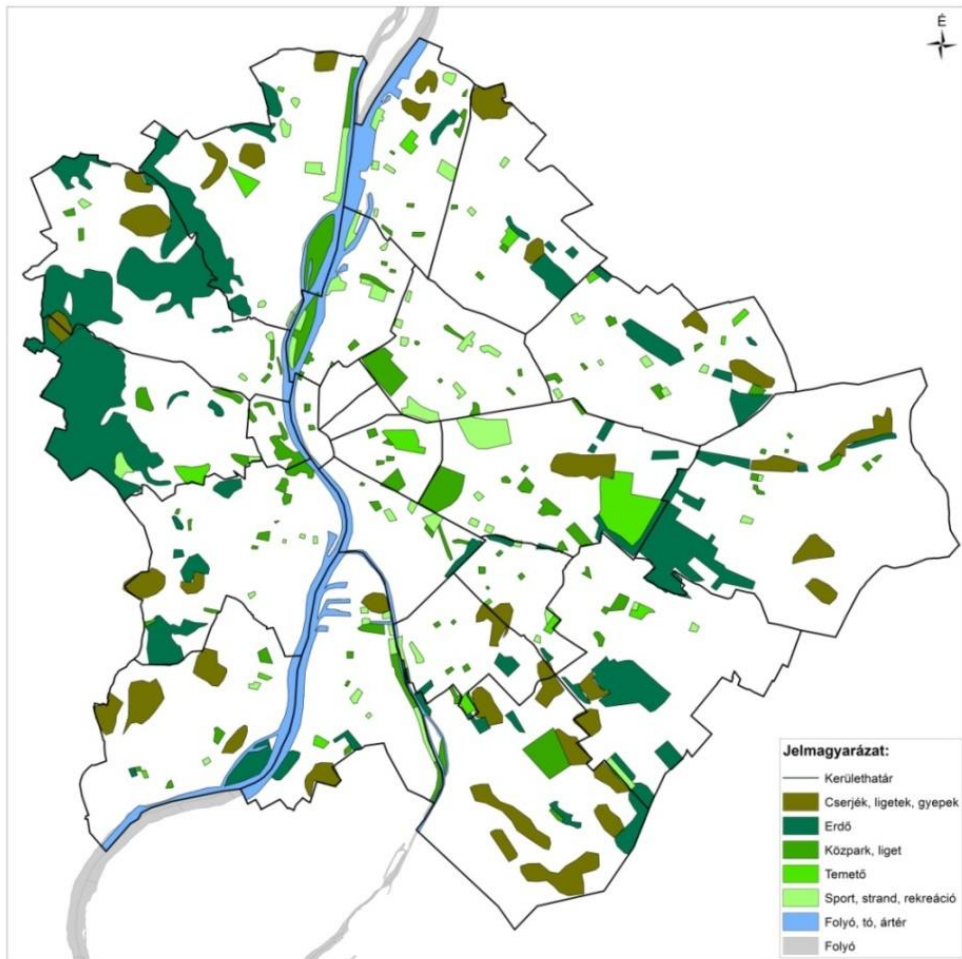
2. BUDAPEST ZÖLDTERÜLETEI NAPJAINKBAN

2011-ben a városi zöldterület nagysága a fővárosban 11334,1 hektár, ami a város összterületének 21,6 százaléka. A zöldterületnek csaknem 80 százaléka természeti, vagy természet közeli (víz, erdők, cserjés ligetek), ötöde pedig az ember által létrehozott létesítmény, fürdő, sportpálya, park, temető (2. ábra).

Nagy különbségek vannak a fővároson belül a zöldterületi ellátottságban. A város területének a harmadát kitevő budai oldalon van a zöldterületek 43,8 százaléka, itt a zöldterületek aránya 28,6%, míg a kétszer nagyobb pesti oldalon ez csak 18,1%. Ezt elsősorban a két nagy városrész eltérő természeti adottságai magyarázzák, hiszen Buda nagy része középhegység, míg Pest síkságon fekszik. Ezért Buda jóval erdősültebb, a fővárosi erdőterületnek több mint a fele ott található, az erdők aránya két és félszer nagyobb, mint Pesten. Ugyanakkor Pest területén pedig a gyepes, ligetes, cserjés terület nagysága a nagyobb (1. ábra).

Kerületenként a differenciák még jelentősebbek. Utcahosszal vezet a XII. kerület, melynek közel fele zöldterület, magas, egyharmadnyi az aránya a zöldterületnek a II. és az I. kerületben, végül jóval a fővárosi átlag feletti az arány a X. IV. V. és a XIII. kerületekben is. Ám itt meg kell jegyezni, hogy sok esetben azért ilyen magas az érték, mivel abba a vízfelületeket is beleszámítjuk. Ha a Dunát, mint vízfelületet kivesszük a zöldterületek közül, akkor több kerületben (I. IV. XIII. XXII.) az arány a felére, sőt a Belvárosban a hatodára csökken (1. táblázat). Összesen 13 kerületben kisebb a zöldterületek aránya, mint a budapesti átlag. Ezek között találjuk az 1950-ben a fővároshoz csatolt külső kerületeket, illetve a részben, vagy egészben a fővárosi cityt alkotó belső kerületeket. Külön ki kell emelni a rendkívül sűrűn beépített Teréz- és Erzsébetvárost, melyek távolabb esnek a Dunától és területükön csupán kisebb parkok találhatóak, esetükben a zöldterület aránya mindössze 0,5 illetve 1,3%.

1. ábra: Zöldterületek Budapesten
 Figure 1: Green areas in Budapest

Forrás: Saját felmérés, Budapest városfejlesztési koncepciója 2011.

2.1. TERMÉSZETES ZÖLDTERÜLETEK

2.1.1. Erdők

Budapest területének 10,4 százaléka, a zöldterületeknek 48,1 százaléka (5450,7 ha) erdő. A legnagyobb erdősültségű kerület a XII. (40,7%), de igen magas a II. kerületé is. Ezzel szemben Ferencvárosban, Kispesten és Csepelen az erdők aránya 2-3% csupán, sőt a belvárosi kerületekben (I. V. VI. VII. VIII.), valamint Angyalföldön és Zuglóban egyáltalán nem találhatók erdők. A fővárosi erdőket turisztikai (természetes) és védő-

erdők (telepített) alkotják. Az erdők 80 százalékát a természetes erdők (4322,7 ha) teszik ki, a védőerdők nagysága 1128,0 ha. Alapvetően eltér a Duna két oldalán lévő városrészek erdőállománya. A budai erdőket abszolút többségben (97,5%) a természetes erdők alkotják, itt van a fővárosi természetes erdők kétharmada. A legnagyobb természetes erdők is Budán találhatóak, leginkább a II. III. és a XII. kerületben. Külön nevük általában nincsen, elnevezésük megegyezik a hegyvel (Mátyás-, Tábor-, Pozsonyi-, János-, Hárs-, Péter-, Hármashatár-, Ferenc-, Széchenyi-, Sas hegy), vagy a mikrotájjal (Adyliget, Hűvösvölgy, Nyék, Kurucles, Makkosmária, Csillebérc, Dobogó), de kivétel is akad (Budakeszi erdő, Kamara erdő, Háros-szigeti Ártéri-erdő). A pesti oldalon csak néhány természetes erdő található, pl. Cinkotán, Pestszentimrén és Soroksáron. A jóval kisebb erdőszűrségű Pesten az erdők fele védőerdő, itt van a fővárosi védőerdők 93,2 százaléka, elsősorban a külsőbb kerületekben (XVII., XVIII., XXI., XXIII.). A védőerdők közül néhányat kerületek határára telepítettek, mint pl. a Városi erdőt a XVII. és XVIII. kerület határára. A nagyobb védőerdők közé tartozik a Farkas-erdő, Páskomliget, Kút-tó-erdő, Határ-erdő, Újtelepi-parkerdő, Belsőmajori-erdő, Belsőmajori-dűlő-erdő. Néhány védőerdőnek nincs neve, mint az Akadémia Újtelepen, a József Attila lakótelepen és az Újhegyen lévőknek.

1. táblázat: A főváros zöldterületeinek részletezése terület, darabszám, százalékos megoszlás szerint
 Table 1: Green areas by size, number and proportion

Kerület	Fürdők, strandok		Sportpályák, csarnokok		Városi parkok		Temetők		Turisztikai és védőerdő		Cserjés, gyepes terület		Vízfelület		Összesen	
	ha	db	ha	db	ha	db	ha	db	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
I.	1,2	3	3,8	1	61,2	26	-	-	-	-	-	-	39,6	11,6	105,8	31,0
II.	3,7	3	21,4	6	32,0	28	4,3	1	1046,7	28,8	22,4	0,6	56,7	1,6	1187,2	32,7
III.	18,2	3	54,1	5	87,2	18	33,5	2	439,7	11,1	112,8	2,8	286,3	7,2	1027,9	25,9
IV.	8,7	1	38,7	9	28,5	16	27,0	1	168,5	8,9	141,8	7,5	112,3	6,0	525,6	27,9
V.	-	-	-	-	12,5	23	-	-	-	-	-	-	59,2	22,9	71,7	27,7
VI.	-	-	-	-	1,2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2	0,5
VII.	-	-	-	-	2,7	12	-	-	-	-	-	-	-	-	2,7	1,3
VIII.	-	-	14,2	4	22,8	22	55,2	1	-	-	-	-	0,6	0,1	98,7	14,4
IX.	1,8	2	30,4	4	16,1	15	-	-	45,0	3,6	-	-	77,7	6,2	171,0	13,6
X.	1,0	2	162,2	13	117,5	10	311,1	3	221,2	6,8	119,2	3,7	14,1	0,4	940,3	28,9
XI.	0,7	1	47,2	6	94,3	31	0,9	1	237,3	7,1	124,3	3,7	179,0	5,3	683,7	20,4
XII.	-	-	19,0	3	33,2	25	42,8	1	1085,9	40,7	43,1	1,6	-	-	1223,9	45,9
XIII.	19,4	3	42,0	10	96,9	18	-	-	-	-	-	-	208,6	15,5	366,8	27,3
XIV.	5,7	3	72,3	14	93,2	13	-	-	-	-	-	-	14,9	0,8	186,2	10,2
XV.	-	-	15,1	4	18,9	9	20,7	1	182,5	6,8	94,7	3,5	25,4	0,9	357,4	13,3
XVI.	0,7	2	26,9	5	14,0	14	14,8	1	231,3	6,9	67,9	2,0	30,4	0,9	386,1	11,5
XVII.	4,8	1	27,7	4	30,8	17	1,6	1	579,6	10,6	178,0	3,2	17,2	0,3	839,7	15,3
XVIII.	-	-	18,5	6	24,8	23	18,8	2	478,7	12,4	3,7	0,1	2,4	0,1	547,0	14,2
XIX.	-	-	12,1	3	11,6	12	18,1	3	19,2	2,0	20,5	2,2	1,8	0,2	83,3	8,9
XX.	-	-	13,4	3	10,5	13	23,9	1	55,5	4,5	24,6	2,0	13,7	1,1	141,9	11,6
XXI.	12,2	1	25,7	6	49,3	11	12,9	1	68,8	2,7	59,3	2,3	263,9	10,3	492,2	19,1
XXII.	-	-	49,6	3	12,1	11	9,4	3	204,8	6,0	143,4	4,2	323,1	9,4	742,4	21,7
XXIII.	-	-	76,9	1	12,4	3	-	-	285,3	7,0	583,3	14,3	96,1	2,3	1054,2	25,9
Budapest	81,0	25	771,3	110	884,0	379	590,6	23	5450,6	10,4	1739,4	3,3	1823,1	3,5	11334,1	21,6

Forrás: Budapest területrendezési terve 2011, saját adatgyűjtés

2.1.2. Cserjés, gyepes, ligetes területek

Természetes cserjés, gyepes, ligetes részek a főváros területének 3,3 százalékát foglalják el, nagyságuk 1739,4 ha. Ez a fővárosi zöldterületeknek a 15,3 százaléka (2. ábra). A főváros 23 kerülete közül 15-ben megtalálhatók, leginkább a külső városrészekben. Nagyságuk és arányuk egyaránt Soroksáron a legnagyobb, ahol a kerületi zöldterület több mint felét adja. Magas még a cserjés, gyepes, ligetes területek aránya Újpesten, Kőbányán, Budafok-Nagytétényben. Ezzel szemben nyolc, sűrűn beépített, belvárosi kerületben egyáltalán nincsenek, a II. és a XVIII. kerületekben pedig elenyésző az arányuk (1. táblázat). A legjelentősebb cserjés, gyepes, ligetes területek Pest délkeleti és keleti, valamint Buda északnyugati és délnyugati részein vannak, általában szétaprózódva, nem nagy, összefüggő területeken, mint például az erdők. Jellemzően Budapest határaihoz közel helyezkednek el, többnyire mezőgazdaságilag hasznosított területek szomszédságában.

2.1.3. Vízfelületek

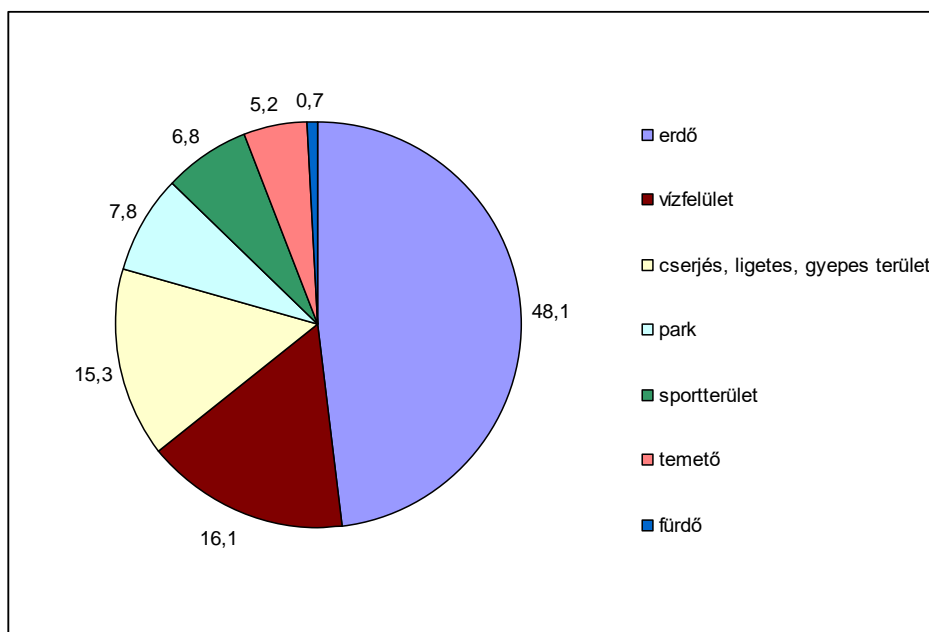
A természetes zöldterületek harmadik csoportja a vízfelületek, vagyis a folyók, patakok és tavak. Együttes nagyságuk nem elhanyagolható, hiszen 1823,1 hektáron található, ez Budapest területének a 3,5-, a város zöldterületeinek pedig 16,1 százaléka. Noha a vízfelületeket a településföldrajz a zöldterületekhez sorolja funkcionális szempontokból, valójában áttételesen tartoznak oda, és félreérthető ellentmondásokat okozhatnak, különösen a Duna mentén fekvő belvárosi kerületek esetében. A legfurcsább helyzet a kis területű I. és V. kerületben, hiszen az előbbinek 11,6 az utóbbinak pedig 22,9 százaléka vízfelület, hiszen mindkettő területéhez hozzá tartozik a Duna. Ugyanez a helyzet a III. IV. IX. XIII. XXI. és XXII. kerületeknél is, mindegyiknél a vízfelület nagysága és aránya igen magas, és többnyire a Duna adja a kerületek zöldterületeinek jelentős hányadát. Azokban a kerületekben, amelyek távolabb vannak a Dunától, a vízfelület nagysága jóval kisebb, többnyire egy százalék alatt marad. Három kerületben közülük, egyáltalán nincs vízfelület, Erzsébet- és Terézvárosban, valamint Hegyvidéken. A vízfelületek döntő hányadát a Duna folyó jelenti, amely a fővárosban, alsószakasz jellege miatt szigeteket hozott létre és több ágra szakadt. Északon van a Lupasziget, a Szentendrei-Duna ággal, a city északi részén a Margitsziget, délen pedig a Csepel-sziget, a Ráckevei-Dunaággal. Végül Nagytétényhez tartozik a Duna és a Kis-Duna által közrefogott Háros- és Hunyadi-sziget. A Dunához tartozik továbbá északról délre a Foka-, a Lágymányosi- és a Bolgárkertész-öböl. Hét patak is található Budapesten, mindegyik a Dunába folyik. Közülük négy (Csömöri-, Gyáli-, Rákos-, Szilas-patak) a pesti oldalon, míg három (Aranyhegyi-, Hosszú-réti-patak, Kis-Ördög-árok) a budai oldalon van. Végül összesen tíz tó tartozik még a budapesti vízfelülethez, mindegyik mesterséges kialakítású, melyek többnyire agyag-, vagy kavicsbányászattal függtek össze, de napjainkban mindegyik horgásztónak minősül. Közülük hat a pesti oldalon (Mély-tó Kőbányán, Városligeti-tó Zuglóban, Kavicsbánya-tó Rákospalotán, Naplás-tó Cinkotán, Horgász-tó Rákoscsaba-Újtelepen, Horgász-tó Soroksá-

ron), kettő a budai oldalon (Feneketlen-tó Szentimrevárosban, Kék-tó Kelenvölgyben), kettő pedig Csepelen helyezkedik el (Katalin-horgásztó, Kavicsos-tó egy része).

2.2. EMBER ÁLTAL KIALAKÍTOTT ZÖLDTERÜLETEK

Jóval kisebb Budapesten az un. épített, az ember által kialakított zöldterületek nagysága, mint a természeteseké. Az ide tartozó fürdők, strandok, sportterületek, városi parkok és temetők területe összesen 2326,9 hektár, ami a főváros területének csupán 4,4 százaléka. Másképp fogalmazva, a mesterségesen kialakított zöldterületek a teljes budapesti zöldterületnek csupán az ötödét (20,5%) teszik ki. Területük, ezzel együtt arányuk is csökkent valamelyest 1986-hoz képest, de kisebb mértékben, mint a természetes zöldterületeké. Leginkább a sportterületek zsugorodtak össze elsősorban a vállalatok és sportpályáik felszámolása következtében. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy – lévén az ember alakítja ki – több új park, fürdő és sportterület épült Budapesten az elmúlt két évtizedben. A mesterségesen kialakított zöldterületek közül legnagyobb területet a városi parkok jelentik, a fővárosi zöldterület 7,8 százalékán. Ezt követik a sportterületek 6,8 -, majd a temetők 5,2 százalékkal, végül legkisebb a fürdők és strandok aránya 0,15% (2. ábra).

2. ábra: A fővárosi zöldterületek megoszlása (%)
Figure 2: Green areas by proportion of type

Forrás: Saját számítás, Budapest városfejlesztési koncepciója 2011.

2.2.1. Parkok

Összesen 379 városi park és közpark található Budapesten, 884 hektáron, a főváros területének 1,7 százalékán. Fővárosi fenntartásúak a kiemelt, ún. városi parkok, melyekhez tíz nagy park tartozik. A legnagyobb parkok közül (*lásd. 2. táblázatot*), az Orczy-kert és az Óhegy park nem városi park, viszont a Feneketlen-tó igen. A többi park kerületi fenntartású, ezek a közparkok.

Elnevezését és kialakítását tekintve nagyon sokféle parkról beszélhetünk. Közülük a legtöbb tervezetten lett kialakítva, de van néhány, amely természetes zöldterület parkosítása során jött létre (Gellért-hegy, Margitsziget, Kiscelli parkerdő). Elnevezésük nagyon változatos, bennük gyakran van utalás a terület régebbi funkciójára, egyben földrajzi nevére, pl. Vérmező, Feneketlen-tó, Kopaszi-gát, Városmajor, Óbudai-sziget, stb.. A városi parkoknak mintegy felében szerepel a park, liget, vagy kert elnevezés. Ezeket tudatosan, a városrendezés során hozták létre egyértelműen közpark szerepkörrel. Végül sokuknak tér a neve, ami többnyire azt jelzi, hogy esetükben előbb volt meg a tér, melyet a későbbiekben parkosítottak.

A parkok alapvető funkciója, hogy biztosítsák a városlakók számára a kikapcsolódási lehetőségeket, másrészt javítsák a település ökológiai adottságait és a környezet minőségét. Ennek érdekében jelentős a parkokban a zöldfelület (fák, ligetek, füves területek, dísznövények, virágok, stb.), ugyanakkor a legtöbb parkban vannak játszótérek, különböző sportolási lehetőségek, sétányok. Leggyakrabban játszótérek találhatunk a parkokban. Budapesten 883 játszótér van, ebből 43 fővárosi, 840 pedig kerületi fenntartású. A játszótéreknek közel a fele a parkokban található. Vannak olyan parkok, ahol több játszótér, és/vagy több sporttér van. Ezek általában a nagyobb parkok, mint a Gellérthegy-Tabán, ahol nyolc, vagy a Városliget és a Népliget, ahol négy-négy játszótér van, illetve a Városliget, ahol 18, a Városmajor, ahol kilenc, és az Óbudai-sziget, ahol hat sporttér van. Igen nagy a különbség a parkok nagysága között. A budapesti parkok átlagos kiterjedése 2,3 ha, a legnagyobb 93,0 ha, míg a legkisebb 820 m², vagyis 0,08 ha. A 10 hektár feletti fővárosi parkokat a *2. táblázat* mutatja.

A parkok egyenetlenül helyezkednek el a fővároson belül. A budai oldalon arányában jóval több a park (36,7%), hiszen a városrész hat kerületében 139 park van, átlagosan 23,2, míg a 17 kerületből álló pesti oldalon 240 park van, a parkok 62,3 százaléka, átlagosan 14,1. Ugyanez a helyzet, ha nem a parkok számát, hanem a nagyságát nézzük. A budai oldal parkjainak területe összesen 320 hektár (36,2%), egy kerületben átlagosan 53,3 ha, a pesti oldalon 564 hektárnyi park van (63,8%), ami kerületenként átlagosan 33,2 ha. Viszonyításképpen a fővárosban kerületenként átlagosan 16,5 park található, melyek átlagos nagysága 38,4 hektár.

Kerületenként vizsgálva más eredményekre jutunk. Nem biztos ugyanis, hogy abban a kerületben a legnagyobb a parkok területe, melyben a legtöbb található. Szám szerint ugyanis a legtöbb park a XI. (31 db), a II. (28 db) és az I. kerületben (26 db) van, míg a parkok területe Kőbányán (117,5 ha), Angyalföldön (96,9 ha) és a Hegyvidéken (94,3 ha) a legnagyobb (*1. táblázat*). Tehát nem a darabszámtól függ feltétlenül a parkok területének nagysága, elég, ha egy-egy nagyobb városi park található valamely

kerületben, mint Kőbányán a Népliget, Zuglóban a Városliget, vagy Angyalföldön a Margitsziget (1. ábra). A legkevesebb park Soroksáron található, mindössze három, valamint Terézvárosban és a XV. kerületben, előbbiben nyolc, utóbbiban kilenc közpark van. A parkok területe messze a két legsűrűbben beépített belvárosi kerületben (Teréz- és Erzsébetváros) a legkisebb, 1,2 illetve 2,7 hektár, de jóval alatta van a kerületi átlagnak (38,4 ha) az V., XIX., XX., XXII és a XXIII. kerületekben is. Általánosságban megállapítható, hogy a cityhez tartozó belső kerületekben, Józsefváros kivételével, nincsenek városi parkok, sem nagyobb közparkok. E kerületekben a parkok kis területűek, többnyire egy-egy teret jelentenek, viszonylag csekély zöldfelülettel, mint például Lipótvárosban a József Nádor-, vagy a Vigadó tér, Terézvárosban a Hunyadi- és a Liszt Ferenc tér, Erzsébetvárosban pedig az Almássy tér és a Rózsák tere.

2. táblázat: A 10 hektárnál nagyobb területű parkok Budapestén
Table 2: Green areas larger than 10 hectares

A park neve	Elhelyezkedése (kerület)	Nagysága (ha)
Népliget*	X.	93
Városliget*	XIV.	85
Margitsziget*	XIII.	75
Óbudai-sziget*	III.	50
Gellérthegy, Tabán*	I.-XII.	47
Orczy-kert	VIII.	18
Kopaszi gát*	XI.	16
Kiscelli parkerdő	III.	15
Óhegy park	X.	13
Vérmező*	I.	11
Városmajor*	XII.	10

Forrás: www.zoldkalauz.hu * városi parkok

2.2.2. Sportterületek

Budapestén összesen 110 sportterület található, 771,3 hektáron, ami a főváros területének 1,5-, a fővárosi zöldterületeknek pedig 6,8 százaléka. Mint korábban bemutatuk, a sportterületek nagysága és száma csökkent a legjobban a rendszerváltás óta. Felére esett vissza a számuk úgy, hogy közben tucatnyi új is épült. A sportterületekhez a stadionokat, a sportcsarnokokat és a különböző elnevezésű, döntően szabadtéri sportcentrumokat, sporttelepeket, valamint sportparkokat, összefoglaló néven sportpályákat soroljuk. Budapestén napjainkban 16 stadion, 14 sportcsarnok és 80 különböző sportpálya található. A legnagyobb stadionok állami tulajdonban vannak, mint a Szusza Ferenc, a Hidegkúti Nándor, az Albert Flórián, valamint a Kisstadion és a Puskás Ferenc Stadion, mely utóbbiak a Nemzeti Sportközponthoz tartoznak. Hat stadion működik különböző sportklubok keretén belül (pl. Sport utcai – BKV, Szónyi úti – BVSC, Illovszky Rudolf – Vasas). Néhány kerületi önkormányzati tulajdonban van, mint a Hévízi úti és a Budai II László stadionok, végül a Bozsik Stadion a Magyar Futball Akadémiához tartozik. A stadionok többsége jó állapotú (új, vagy felújított),

de négy közülük lerobbant, felújításra vár (Hévízi úti-, Építők-, RAFC Stadion). Napjainkban épül az új Albert Flórián Stadion, a régi FTC Stadion helyett. A stadionok a legnagyobb befogadóképességű sportlétesítmények a fővárosban. Legnagyobb a Puskás Ferenc és az épülő Albert Flórián Stadion, az előbbi 38,7 az utóbbi 22,6 ezer fős.

A Budapesten lévő 13 db sportcsarnokok többsége multifunkciós, vagyis a sportolási lehetőségek mellett másra, döntően kulturális rendezvények megtartására is alkalmasak. Befogadóképességük néhány kivétellel általában meghatározhatatlan, hiszen az a programoktól függően változik. A tulajdoni viszonyok a stadionokhoz hasonló, de esetükben nagyobb a magántulajdoni hányad, mivel a csarnokoknál jellemzőbb a profitorientáltság. Magáncéghez tartozik a Papp László Sportcsarnok, hazánk legnagyobb befogadóképességű arénája (12500 fős), a SYMA Sport- és Rendezvényközpont, valamint az eXbox Élménypark. A Gerevich Aladár Nemzeti Sportcsarnok és a Körcsarnok állami fenntartású, része a Nemzeti Sportközpontnak. Három csarnok (Fáy- és Folyondár utcai, Kruij Iván) sportegyesülethez, a többi az adott kerülethez tartozik, ezeket többnyire önkormányzati cégek üzemeltetik.

A fővárosi 80 egyéb sportpálya tulajdonjogilag kerületi önkormányzatokhoz vagy vállalatokhoz, illetve sportegyesületekhez, egyetemekhez tartozik, állami szerepvállalás nincs jelen. Ezek a kisebb-nagyobb sportterületek többségükben edzőpályák, gyakran valamely stadion közelében található, annak funkcionális részét képezik. Allaguk rendkívül vegyes, függően fenntartójuk anyagi helyzetétől és lehetőségeitől. Darabszámra a legtöbb sportterület Zuglóban (14) és Kőbányán (13) van, de sok található Angyalföldön (10) és Újpesten (9) is. Ezzel szemben a sűrűn beépült belvárosi kerületekben (V. VI. VII.) nincs egy sem, és csupán egy-egy található az I. és a XXIII. kerületben is. A sportterületek számával függ össze a nagyság szerinti megoszlásuk is.

A sportterületek elhelyezkedése nagyon egyenetlen (*1. ábra*). A legnagyobb területű sportlétesítményeket két nagy városi parkkal (Városliget, Népliget) és a Fiumei úti Nemzeti Sírkerttel együtt a 19-20. század fordulóján építették meg az akkori belső lakóövezeten túl az ipari-közlekedési tevékenység zónájába. A legtöbb és legfontosabb sportlétesítmény Zuglóban, Istvánmezőn található. Itt van a Puskás Ferenc Stadion, a Kisstadion, a Papp László Sportaréna, a Körcsarnok, a Nemzeti Sportcsarnok, a Játékcsarnok, a SYMA Sport- és Rendezvénycsarnok és a Millenáris Sporttelep. A legnagyobb sportterület Kőbányán van, két nagy központtal (Ligettelken a Lóversenytérrel, a Népligetben stadionnal és számos sportpályával). A harmadik legnagyobb és legjelentősebb sportterület Angyalföldön található, jórészt a Vasas sportegyesülethez kötődően. Itt van az Illovszky Rudolf Stadion, a Fáy- és a Folyondár utcai Sportcsarnok, az Iharos Sándor Atlétikai Centrum, valamint több, vállalati fenntartású sportpálya.

2.2.3. Temetők

A fővárosban 19 működő, és négy bezárt, de nem felszámolt temető található. Nagyságuk 590,6 hektár, mely Budapest teljes területének 1,1-, a zöldterületeknek 5,2 százaléka. A rendszerváltozást követően három temetőt (Csillaghegyi, Pestszentlőrinci, Rákoscsabai) számoltak fel, így a sportterületekhez képest számuk és nagyságuk alig

csökkent, azonban új temetőt nem alakítottak ki. Bezárt a Nagytétényi-, a Pestszentlőrinci zsidó-, a Pesthidegkúti- és a Rákosligeti román katonai temető.

A fővárosi működő temetők közül 16-ot a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában lévő Budapesti Temetkezési Intézet Zrt. működtet. Három temető van a Budapesti Zsidó Hitközség gondozásában, a Kozma utcai, a Kispesti és az egyetlen ortodox temető a Gránátos utcában. A Szent Gellért urnatemetőt egy vállalkozás működteti. A temetők nagysága rendkívül változó. Messze a legnagyobb a Kőbányán létesített Új köztemető (207 ha), ezt követi az Új köztemetővel határos Kozma utcai zsidó temető (74,1 ha), mely Magyarország legnagyobb izraelita temetője. Józsefvárosban van a Fiumei úti Nemzeti Sírkert (59,4 ha), régi nevén Kerepesi úti temető, végül a budai oldal legnagyobb temetője a Hegyvidéken lévő Farkasréti temető (42,8 ha). Ezzel szemben sok, elsősorban urna- és régi létesítésű, ma már bezárt temető területe nem éri el az öt hektárt, legkisebbek a bezárt Pesthidegkúti temető (0,4 ha), az Angeli úti- (0,6 ha) és a Szent Gellért urnatemető. A fővárosi temetők átlagos nagysága 25,6 hektár.

Budapecsten a temetők elhelyezkedése egyenletes, ha a darabszámot tekintjük. Átlagosan egy temető jut egy kerületre, de öt belvárosi (I., V., VI., VII., IX.) és három külsőbb kerületben (XIII., XIV., XXIII.) nincs temető. Ugyanakkor három kerületben (X., XIX., XXII.) három, és egyben (XVIII.) kettő temető is van. A temetők kiterjedését, nagyságát tekintve Kőbánya vezet a fővárosi kerületek közül, itt található a budapesti temető területeknek több mint fele. Kőbányán három temető is van, ráadásul egymás mellett, az Új köztemető, a Kozma- és a Gránátos utcai zsidótemető (*1. ábra*).

2.2.4. Fürdők, strandok és uszodák

Nagyságukat tekintve a legkisebb részét teszik ki a zöldterületeknek, hiszen csupán 80,0 hektárt tesznek ki, amely a főváros területének 0,15-, a budapesti zöldterületeknek pedig 0,7 százaléka. Jelentőségük azonban a területi arányuknál jóval nagyobb mind funkcionális, mind az aktív szabadidő eltöltés, mind pedig gyógyászati vonatkozásban. A magyar főváros egyedi természeti adottsága, hogy területén több mint 120 langyos-, illetve meleg vizű forrást találunk, köszönhetően a terület lépcsős vetődésekkel tagolt mélyszerkezetének (*NEMERKÉNYI 1998*). Ezen adottságok miatt nevezik Budapestet a fürdők városának. A fővárosban jelenleg 25 működő fürdő, strand és uszoda található. Az elmúlt két évtizedben bezárt a pesterzsébeti- és az újpesti Tungstram strand, valamint 1989/1990-ben a Császárfürdő, ugyanakkor felépült Kőbányán az Újhegyi Uszoda és Strandfürdő, Zuglóban a BVSC Sportuszoda és Strand, valamint Újpesten a Ramada Resort Aquaworld Élmenyfürdő. Néhány év múlva átadják az épülő Halassy Sportközpontot és Városi Uszodát Újpesten.

Egyedinek számít, hogy a 25 fürdő közül nyolc gyógyfürdőként üzemel, további kettő pedig gyógyvízzel is rendelkezik. A nyolc gyógyfürdő közül öt a budai hévizes, ún. termálvonal mentén helyezkedik el, közvetlenül a Duna mellett az első és a második kerületben. Mindegyik már a török időkben megvolt, de mai épületük későbbi (zömében klasszicista, vagy szecessziós) kialakítású, nagyrésztük műemlék. Ide tartozik a Gellért-, Király-, Rudas-, Szent Lukács- és a Rác Gyógyfürdő. A Zuglóban lévő Szé-

chenyi Gyógyfürdőt 1913-ban nyitották meg, ez Budapest legnagyobb fürdőkomplexuma. Az Angyalföldön található, 1948-ban átadott Dagály Gyógyfürdő, a főváros legnagyobb területű és befogadóképességű fürdője (35 ezer fő), az 1928-ban épült ferencvárosi Dandár Gyógyfürdő pedig a legkisebb. A gyógyfürdők üzemeltetője a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Zrt.

Összesen tíz uszoda van Budapesten, közülük kettő, a kőbányai Újhegyi- és a zuglói BVSC Uszoda egyben strandfürdő is. Kiemelt jelentőségű a versenysport és az utánpótlás kinevelése szempontjából a Kőér utcai Spartacus SC-, a Hajós Alfréd- és a Császár-Komjádi Sportuszoda, mindhárom a Nemzeti Sportközpontoz tartozik. A többi uszodát a kerületi önkormányzatok vagy sportegyesületek tartják fenn.

A fővárosban hat strandfürdő található, ebből három a III. kerületben. Közülük a legnagyobb, egyben a legrégebbi a Csillaghegyi Strand, amely már az 1800-as évek második felétől működik. A másik kettő kerületi strand a két világháború között, a harmincas években épült, mindkettő közvetlenül a Duna mellett található. A fürdők közül a Margitszigeten lévő Palatinus Strand és a zuglói Paskál Strandfürdő gyógyhatású termálvízzel is rendelkezik. A Palatinus a legnagyobb szabadtéri strand Budapesten, mely 1919 óta fogad vendégeket, a Paskál pedig a legfiatalabb, 1989-ben létesült. A strandok közül egyedül az 1961-ben átadott Csepeli Strand kerületi működtetésű, a többi a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Zrt. működteti.

Végül szólni kell Magyarország és egyben Közép-Európa legnagyobb 8,6 hektáros aquaparkjáról, az Újpesten (Káposztásmegyeren) 2008-ban felépült Ramada Resort Aquaworld Élmenyfürdőről. A komplexum három részből, egy fedett, tematikus víziparkból, egy szabadtéri élmenyfürdőből és egy négycsillagos szállodából áll, melyet egy magánvállalkozás működtet.

A fürdők elhelyezkedése Budapesten egyenetlen, hiszen a 23 kerületből 11-ben nem találunk egyet sem, öt kerületben (I., II., III., XIII., XIV.) három is van. A főváros természeti, geológiai adottságai miatt a fürdők fele (12) hosszan elnyúlva Újpesttől egészen Csepelig, a Duna mentén, vagy ahhoz egészen közel található.

ÖSSZEGZÉS

A zöldterületek nagyon fontos szerepet töltenek be a városokban. Szerepük elsősorban ökológiai, környezet-egészségügyi, esztétikai szempontból fontos, de hozzájárulnak a településkép harmonizálásához, illetve a lakossági közérzet, a környezet minőségének és a településesztétikai adottságok javításához. A zöldterületek a városokban önálló funkcionális övezetként vannak jelen.

Budapesten a zöldterületek nagysága az elmúlt két évtizedben csökkent, ma a város területének 21,6 százaléka (11334 hektár). A csökkenés elsősorban a természetes zöldfelületek visszaszorulása miatt következett be, de jelentősen csökkent az épített zöldterületek közül a sportpályák nagysága is. A zöldterületek visszaszorulása mögött

döntően a területek felértékelődésével magyarázható funkcióváltások álltak, melyek során elsősorban lakóházak/lakóparkok, bevásárlóközpontok épültek helyükön.

A fővárosi zöldterületek túlnyomó többsége természetes zöldfelület, főleg erdő. Az épített zöldterületek közül kiemelkednek a sportterületek és a temetők. A zöldterületek területi elhelyezkedése a fővároson belül rendkívül egyenetlen. A budai oldalon, a nagy erdősültség következtében jóval nagyobb, mint Pesten. Különösen magas a zöldterületek aránya az I., II. és a XII. kerületben, ezzel szemben igen alacsony a sűrűn beépített budapesti city területén.

IRODALOM

- BARANYAI G. – BALOGH A.** (2010): Települési zöldfelületek mozaikosságának vizsgálata néhány városunk példáján. V. Erdei Ferenc Tudományos Konferencia, Kecskemét, pp. 1096-1100.
- BARANYAI G. – CSAPÓ T.** (2011): Zöldterületek a hazai városokban, hatásuk az életminőségre, különös tekintettel a városklímára. In: Kókai S. (szerk.): Geográfiai folyamatok térben és időben. Nyíregyháza, pp. 63-75.
- BECSEI J.** (1983): Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 208 p.
- BULLA B. – MENDÖL T.** (1947): A Kárpát-medence földrajza. Országos Köznevelési Tanács Budapest. 420 p.
- CSAPÓ T.** (2005/a): A magyar városok szerkezetének átalakulása a rendszerváltozás után. – *Földrajzi Közlemények* CXXIX. (LIII.) kötet, 1-2. szám. Budapest, pp. 65-83.
- CSAPÓ T.** (2005/b): A magyar városok településmorfológiája. Savaria University Press, Szombathely, 204 p.
- KRATKE, R.** (1995): Stadt – Raum – Ökonomie. Einführung in aktuelle Problemfelder der Stadtkonomie und Wirtschaftsgeographie. Stadtforschung aktuell 53. Basel u.a.
- LETTRICH E.** (1973): Kecskemét, legnagyobb tanyás városunk. *Földrajzi Közlemények* 1. sz. pp. 1-17. Budapest.
- MENDÖL T.** (1936): Alföldi városaink morfológiája. *Közlemények a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetéből*. Debrecen. 132 p.
- NEMERKÉNYI A.** (1998): Budapest földrajzi képe. In: Beluszky P. – Kovács Z. (szerk.): Budapest kézikönyve 1. kötet. Magyarország megyei kézikönyvei 20. CEBA Kiadó, Budapest. pp. 31-41.
- REICHHOLF, J.** (1999): A települések ökológiája. Magyar Könyvklub, Budapest, 224 p.
- WALLNER E.** (1958): Paks településképe. *Földrajzi Értesítő* 2. sz. Budapest, pp. 193-209.
- ZEHNER, K.** (2001): Stadtgeographie. Klett-Perthes, Gotha und Stuttgart. 239 p.